

Syväsukellus karttaan ja Helsingin kaupungin historiaan

HIETALA, MARJATTA, MARTTI HELMINEN & MERJA LAHTINEN (2009; toim.). *Helsinki – Helsingfors. Historiallinen kaupunkikartasto*. 208 s. Helsingin kaupunki, Tietokeskus.

Kaupunkien ja niitä ympäröivien seutujen vanhoja karttoja on viime vuosina kerätty lukuisiin teoksiin, jotka parhaimmillaan ovat näyttäviä ja mukavia selailtavia, mutta tarjoavat lukijalleen piinallisen vähän tietoa. Helsingin historiallinen kartasto menee onnistuneesti paljon pintaa syvemmälle. Tampereen yliopiston yleisen historian professori Marjatta Hietala, Helsingin kaupunginarkiston erikoistutkija Martti Helminen ja filosofian maisteri Merja Lahtinen ovat toimittaneet teoksen, jonka kirjoittajina ovat Hietalan ja Helminen lisäksi Helsingin yliopiston suunnittelumaantieteen professori Harry Schulman ja filosofian maisteri Jukka Tukkimäki. Kartaston teossa on ollut mukana suuri joukko muitakin asiantuntijoita.

Teos kuuluu Kansainvälisen kaupunkihistoriallisen komission historiallisten kaupunkiatlasten sarjaan. Siksi tekstit ovat suomeksi ja englanniksi. Komission kartastoprojektin päämääränä on kuvata eurooppalaisten kaupunkien historiaa, kehitystä ja sosiaalista rakennetta pitkällä aikavälillä. Kartastojen vertailu tuottaa mielenkiintoisia kysymyksiä muun muassa vallan ilmenemisestä kaupunkitilassa. Ensimmäinen kartasto ilmestyi 1969, ja vuoteen 2000 mennessä niitä oli ilmestynyt lähes 400. Kolme karttaa sisältyy jokaiseen kartastoon: (1) maanomistajia, maan käyttötarkoitusta, julkisia rakennuksia, kortteleita ja tontteja kuvaava 1:2 500-mittakaavainen kartta noin vuodelta 1850, (2) kaupungin ja sen ympäristön kartta samalta aikakaudelta mittakaavassa 1:25 000 tai 1:100 000 ja (3) kaupungin nykykartta 1:5 000. Muilta osin kartastojen sisällöt, ulkoasut ja painotukset poikkeavat toisistaan.

Helsingin historiaan pääsee syventymään 11 luvussa, joista ensimmäisessä Hietala avaa kaupungin yleistä historiaa ja toisessa Schulman sen rakentamista ja maankäyttöä perustamisajankohdasta nykypäivään. Kirjoittajat hahmottelevat kehityskaaren, jonka taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin ulottuvuuksiin paneudutaan muissa luvuissa. Pääpaino on kaupungin kokonaisvaltaisessa tarkastelussa. Kuvaa täsmennetään kaupunginosista nostetuilla esimerkeillä, kuten Hietala tekee esitellessään Tilhi- ja Pyöriäinen-korttelien sosiaalista rakennetta. Helminen puolestaan kirjoittaa neljännessä luvussa Katajanokan alueen kehityksestä 400 vuoden aikana.

Raaseporin ja Porvoon linnaläänien ”takapihalle” 1550 perustetun pahaisen Helsingin kehitys oli hidasta. Asukasmäärä alkoi kasvaa vasta Viaporin linnoituksen rakennustöiden alettua 1700-luvulla. Varsinainen harppaus koettiin Venäjän vallan aikana pääkaupunkistatukseen ja empirekeskustan rakentamisen myötä. Teollist-

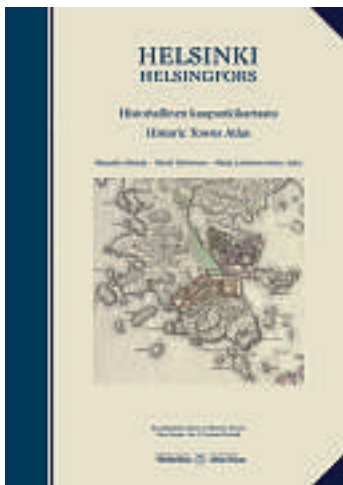
misen aika 1800-luvun puolivälistä 1910-luvulle toi kaupunkiin uusia toimintoja ja tilajärjestelyjä sekä paljon uusia asukkaita. Keskustan kivirakennukset ja niiden ympärille levittäytyneet teollisuus- ja satama-alueet kertoivat vaurastuvasta kaupungista. Alueiden reunamille nousivat työläiskaupunginosat, joiden väestönkasvu oli kaupungin suurinta ja rakenne ennen kaavoituksen alkua varsin vapaamuotoinen. Suurkaupungin piirteitä Helsinki alkoi saada 1900-luvun alueliitosten, esikaupunkien rakentamisen ja teollisuuden uudelleen sijoittumisen myötä. Kaupungin kasvua ja verkottumista on ohjattu kaavoituksella ja kaupunkipolitiikalla.

Tukkimäen kirjoitus liikenteestä täydentää mainiosti Schulmanin kirjoitusta Helsingin rakentumisesta. Kaupungin siirto Vantaanjoen suulta Vironniemelle vuonna 1640 oli aikanaan perusteltu, mutta asema maan pääkaupunkina ja etenkin kaupungin voimakas kasvu 1900-luvulla toi omat ongelmansa liikennesuunnitteluun. Uusien liikennemuotojen soveltaminen ahtaaksi käyneelle niemelle ja ympäristöön nousseiden lähiöiden joukkoliikenteen järjestäminen ei ollut yksinkertainen yhtälö.

Hietalan ja Helminen kirjoitukset elintarvikekaupasta ja Aleksanterinkadusta nivovat mielenkiintoisella tavalla yhteen kaupungin liike-elämää ja asukkaiden jokapäiväistä elämää. Tiedot Aleksanterinkadun – yhä tärkeän kauppakadun – tonttien omistuksesta ja sen varrella asuneista ihmisistä on koottu selkeisiin taulukoihin. Lisänä on yksityiskohta sivuilla 12–13 esitetyistä vuoden 1696/1707 kartasta ja Helsingin tuon ajan tontinomistajien listasta. Lukija pääsee hämmästelemään muitakin yksityiskohtia. Nykyisenä automarkettien ja kauppakeskusten aikana on jotenkin kiehtovaa ajatella, että 70 vuotta sitten Etu-Töölössä Museokadun ympäristössä oli peräti 17 maitokauppaa (kartta s. 106).

Kaupungin sivistys- ja kulttuurioloihin johdattavat Helminen ja Tukkimäen tekstit kouluolojen kehityksestä ja kirkollisesta elämästä sekä Hietalan kirjoitus kaupunginkirjastoista ja teattereista. Helsingistä tuli Suomen tärkein koulukaupunki 1800-luvun puolivälissä, kun siellä toimivat koulutoimen yllähallitus, uudet oppikoulut ja maan ainoa yliopisto. Koulutus vaikutti paitsi Helsingin myös koko Suomen kehitykseen. Se oli tärkeä sosiaalisen kohoamisen väylä. Vuonna 1900 Helsingissä oli suomen-, ruotsin-, venäjän- ja saksankielisiä kansakouluja, joista valtaosa sijaitsi keskustassa (s. 136). Lähiöiden kasvun myötä asetelma muuttui, ja vuonna 1950 yli puolet kansakouluista sijaitsi jo esikaupungeissa (s. 143–144). 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kaupunkiin perustettiin myös uusia korkeakouluja.

Koulujen lisäksi helsinkiläiset hakivat oppia kirjastoista. Erityisen suosittuja kirjastoissa olivat sanomalehtien lukusalit. Yksityisellä kansankirjastona vuonna 1860 aloittanut kirjasto siirtyi kaupungin omistukseen vuonna 1876. Pääkirjasto avattiin Rikhardinkadulle vuonna 1882,

mutta se kävi pian ahtaaksi. Edistyksellisenä piirteenä kaupungin kirjastotoimen historiassa voi pitää kirjaston rakentamista Kallion työläiskaupunginosaan vuonna 1912.

Hietala jatkaa sosiaalisista aiheista lastentarhoja ja päiväkoteja käsittelevässä kirjoituksessaan sekä Tukkimäen kanssa laatimassaan tekstissä terveyden- ja sairaanhoidosta. Vuonna 1780 Helsingissä oli 6 783 asukasta ja yksi lääkäri. Vuonna 2000 lääkäreitä oli yli 3 000, joita kutakin kohti 182 asukasta (s. 188). 1800-luvun lopulla teollistuminen ja kaupungistuminen nostivat yhteiskunnalliseen keskusteluun sairauksien hoidon lisäksi asuin- ja elinympäristöön ja niiden terveellisyteen liittyvät seikat. Kaupungin- ja aluelääkärit hoitivat omia piirejään, joita organisoitiin uudelleen etenkin nopeasti kasvaneissa pohjoisissa kaupunginosissa.

Lähdeviitteitä on ilahduttavan paljon. Täydelliset viitetiedot löytyvät historiatieteiden käytännön tapaan luku- ja lopusta. Kuvälähteet on merkitty kuvatekstien yhteyteen, ja kirjan lopussa on vielä karttojen, asemakaavojen ja teemakarttojen luettelot. Irtoliitteenä ja komission määrittämänä ”pakollisena” 1:2 500 mittakaavan karttana on yksityiskohta Claes Kjerrströmin asemakaavasta vuodelta 1878. Sitä voi verrata toiseen komission edellyttämään karttaan, sivujen 206–207 Helsingin keskustan kiinteistökarttaan vuodelta 2007 (mittakaava 1:5 000).

Atlaksen liki 60 karttaa 1600-luvulta 2000-luvulle eivät ole vain historiankirjoituksen kuvitusta, vaan oleellinen, vuorovaikutteinen osa tekstiä. Vanhojen karttojen lisäksi kirja tarjoaa runsaasti teemakarttoja, valo- ja ilmakuvia, rakennuspiirustuksia, diagrammeja ja taulukoita. Teos onkin mitä käyttökelpoisin lähde teos, jonka rinnalla on kiinnostavaa tarkastella myös Olof Steniuksen (1969) teosta Helsingin kartoista. Kartasto löytäne käyttäjänsä paitsi yliopistojen ja korkeakoulujen väestä myös kaupunkihistorian harrastajista ja oman kotikaupunkinsa historiasta kiinnostuneista helsinkiläisistä.

Yhden puutteen kirjasta löysin: lopun sisäkansisivulle painettuun koko kaupungin karttaan (vuodelta 2007) olisi voinut päivittää myös uuden itäisen alueliitoksen Siipoosta. Se kun on kaupungin merkittävin aluelajennus sitten vuoden 1966.

KIRJALLISUUS

Stenius, Olof (1969; toim.). *Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto*. Pro Helsingfors -säätiö, Helsinki.

KATARIINA KOSONEN

*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*